

A.K. ТШАНОВ

БАПКЕР-ОҚЫТУШЫНЫ ҚӘСІБИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАЙЫНДАУДЫҢ АКСИОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ

Зерттеу өзектілігі. Дене шынықтыру мен спортқа деген жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің бөлімі ретіндегі көзкарас, оның жасампаздық, адамның шығармашылық мүмкіндітерін ашу аксиологиялық, антропологиялық, мәдени, жеке басты-қызметті, жеке басты-бағдарлау сипатымен анықталады. Жүйелі-бүтінді және т.б. педагогикалық қызметтің танымдылығы мен жаңаруның заманауи ғылыми тәсілдеріне негізделеді.

Зерттеу мақсаты. Аксиологиялық тәсіл дерексіз-теориялық амалдар арасындағы байланыстыруыш бөлім ретінде қарастырылады. Аксиология - құндылықтар табиғаты, олардың лауазымдық сатысы, құрылымы және өзара байланысы туралы филиософиялық ілім болып табылады. Біздің мақсатымыз осы ілімге негізделмелі сараптама жүргізу.

Зерттеу өдістері. Ғылыми деректерге сүйене отырып, сауалнама негізіде сараптама жүргізу.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау.

Педагогика мен психологиядағы аксиологиялық тәсілдің негіздерін Б.Г. Ананьев [1], Т.Н. Кузнецова [2] қалаған. Аксиологияның тұжырымдамалық аппаратына «құндылық», жеке тұлғаның (құнды қарым-қатынастың субъектісінің) аксиологиялық сипаты, жалпы аксиологиялық өлшемдер (манызы, мәні, бағасы, сұранысы, дәлелдемесі, мақсаты, құнды бағдарлары) сияқты түсініктер енгізілген. Бұл жердегі «құндылық» түсінігінің мәні бірінші анықтамайды да, «құнды бағдарлану», «құнды көзкарас», «адамгершілікті құндылықтар», «қәсіби-құнды бағдарлар» және т.б. сияқты түсініктер мәні мен көлемінің анықталмауына әкеп соғады.

«Құндылық» өлшемі ғылыми әдебиетте тек қана адам және қоғам дүниесіне қатысты қарастырылады, өйткені, адамнан тыскары және онсыз құндылықтар болмайды. Құндылықтар жаратылышы бойынша тұнғыш емес, олар «дүние мен адам қатысының өнімдері» бола түрүп, «адамға маныздыларды» айқындалатын «құндылық». Қоғамда кез келген оқиғаның қандай да бір манызы болады, кез келген құбылыстың қандай да бір өзіндік мәні бар, бірақ солардың тек он мәнділері ғана құндылыққа ие болады.

Құндылық өлеуметтік-психологиялық өлшем ретінде өзіндік табиғатында бар, жекелей адам, өлеуметтік топтар, барлық адамзат үшін манызды, объективті заттар мен құбылыстарды айқындалады. Аксиологияда құндылық, адам іс-әрекетінің негізін құрайтын және қалаған мақ-

сатының, тиянақты тарихи және өлеуметтік-мәдени жағдайлармен сәйкестелген нормалардың мәнін айқындалатын адам санасының арнайы қызметі ретінде анықталады.

Жеке тұлға қоғам қарастырып отырған құндылықтарды қабылдамауы мүмкін, сондай-ақ, керісінше, қоғам қарастырмagan, қолдамаған құндылықтарды тез, әрі белсенді менгеруі мүмкін. Бұл жеке тұлғаның қандай да бір құндылықтарды игерудің педагогикалық заңдылықтарын анықтау мәселесінің өзектілігін қамтамасыз етеді. Құндылықтардың субъективті лауазымдық сатысы олардың атқаратын қызметі сипатымен ғана анықталмайды, тікелей жеке басты мұраттарға және алға қойылған мақсаттарға тұуелді.

Әртүрлі жеке тұлғалар бағасының айырмашылығы нәтижесінде қандай да бір бағдарлар қалыптасады, олар құндылықтар сияқты объективті-субъективті сипатты болады. Бірақ құнды бағдарлану болып тек қана жеке тұлғаға манызды, ол мойындан, өзіндік етіп қабылдайтын құндылықтар танылады, олар барлық уақытта оң қасиетке ие болады.

Құнды бағдарланулар салыстырмалы түрде дербес болып келеді, өйткені құндылықтар туралы түсінік дүниетанымдылыққа, бүтін дүниеге ғылыми көзқарастарға негізделеді. Өз кезегінде, қалыптасу барысында, құндылығы артқан сайын көбірек өсер етеді. Жеке басылық құндылықтар лауазымдық сатысы өсімді болып келеді; сананың құнды құрылымындағы өзгерістер, ең алдымен, жеке тұлғаның бар құнды-дүниетанымды мәні айқындалатын басты, негізгі құнды бағдардың ауысуымен жүзеге асады.

Бапкер-окытушыны қәсіби-педагогикалық дайындауда оның бойында қәсіби және спортық-педагогикалық қызмет құндылықтарын қалыптастырудың манызы үлкен. Спортық-педагогикалық қызмет құндылықтарын түрлерге бөлөтін Е.Н. Шияновтың жіктемесі толық мәнді болып есептелінеді.

Бапкер-окытушыны қәсіби-педагогикалық дайындауда үдерісінде олардың бойында қәсіби құндылықтарды, спортық-педагогикалық қызмет құндылықтарын қалыптастырудың манызы ерекше. Соңғысы зерттеулерде түрлі көрсеткіштерді қолдану арқылы жіктеледі. Спортық-педагогикалық қызмет құндылықтарын жүйелейтін Е.Н. Шияновтың жіктемесі толық мәнді болып есептелінеді. Жеке тұлғаға тән сұраныстардың сипаттамасын педагогтың

көсібімен, оның әлеуметтік мәнімен салыстыру негізінде бірнеше жағдайлар айқындалады:

- қоғамда, салалас әлеуметтік салада (мұғалімнің еңбегінің әлеуметтік маңыздылығы, оның кәсіби қызметінің мәртебесі, туыс-таныстарды мойындау) қалыптасумен байланысты құндылықтар;

- қарым-қатынастағы сұранысты (үзбей бала-лармен жұмыс жасау, бала сүйіспеншілігі мен ынтықтылығы, қызық адамдармен, ата-анасымен, әріптестерімен, спортшылармен араласып, рухани құндылықтармен алмасу мүмкіндігі,) қанағат-тандырумен байланысты құндылықтар;

- өзіндік жетілумен (өзінің шығармашылық қабілетін дамыту, рухани мәдениетті менгеру, ұнатқан ісімен шұғылдану, өзінің білімін толықтыру мүмкіндігі) байланысты құндылықтар;

- өзіндік айқындалу жетілумен (окытуши еңбегінің шығармашылық және түрлі сипаты, педагогикалық қызметтің ардақтылығы мен тартымдылығы, педагогикалық қызметтің жеке тұлғаның қызығушылығы мен қабілетіне сәйкестігі) байланысты құндылықтар;

- тәжірибелік-өзінділік сұраныстармен (өзін-өзі таныту, жеке басы аралық, араласу, кәсіби өсу, қызметте өсу мүмкіндігі және т.б.) байланысты құндылықтар.

Спорттық педагогың өзінің кәсібіне деген көзқарасы оның еңбегінің маңыздылығы, кәсіби қызметінің мәртебесі мен оның шығармашылық қасиеті, парыздылық сезімі, жауапкершілігі, азаттық ұстанымы спорттық-педагогтық жұмысқа қызығушылығы сияқты педагогикалық қызметінің құндылықтарына бағдарлану жиынтығы. Кәсіби-құндылық бағдарларының мәліметтері, сұраныс, қызығушылық пен мақсаттылық жүйесі арқылы іс-әрекеттің іштей механизмін туындағында отырып, бапкер мен әлеуметтік, педагогикалық орта арасындағы сыйбайластырығыш бөлім болып табылады.

Бапкердің педагогикалық қызметке әлеуметтік-құнды қарым-қатынасының танымды құрылымы олардың берілген іс-әрекеттің объективті құндылықтарын, педагогикалық еңбектің қоғамдық маңыздылығын тануымен айқындалады. Бұл құрылымда бапкердің әлеуметтік, педагогикалық тәжірибесі жинақталған, оның негізінде педагогикалық қызметтің мақсаты мен міндеттері танылады, шынайылықтың ғылыми-педагогикалық танылымы жүзеге асады. Бұл жерде педагогикалық қызмет туралы жалпы түсінік жеке тұлғаның, оны бапкер-окытуши ретінде сипаттайтын, педагогикалық үдеріс субъектілерімен қоғамдық байланыс жиынтығын қабылдаудың

қалыптасады. Бұл жердегі маңыздысы - бапкер мен оқытушы, оқытушы мен балалар ұжымы арасындағы психологиялық үйлесімділігі, қалған байланыстар осыларға қандай да бір қатысы бар болып келеді.

Бапкердің педагогикалық қызметке қатысының талпындықтың өзара байланыстарына негізделеді және жедел, қысқа уақыт пен ұзақ дайындығын қамтамасыз етеді. Ол педагогикалық міндеттерді шешу бойынша мақсатты бағытты іс-шараларымен айқындалады және спорттық педагогтың кәсіби дайындығының тиімділік деңгейін көрсетеді.

Білім беру мен тәрбиелеуге аксиологиялық тәсілдің негізін өзара байланысты және өзара әсерлі дүние қағидасы құрайды. Аксиологиялық пікірлерге сүйене отырып, В.А. Сластенин білім берудің бірнеше мәдени-адамгершілік қызметтерін айқындауды:

- адамға өмірде кездесетін кедергілерді женуге мүмкіндік беретін рухани құштерді, қабілеттер мен біліктіліктерді дамыту;

- зияткерлікті-өнегелі еріктілікке, жеке даралыққа және бақытқа жетуге қажетті құралдарды менгеру;

- жеке бастың шығармашылық даралығын өзіндік дамытуға және оның рухани мүмкіндіктерін ашуға жағдай жасау.

Сонымен аксиологиялық тәсіл дene шынықтыру білімін адамгершілік, мәдени-жасампазды және әлеуметтіндіру сияқты адамды қалыптастыру қызметін атқаратын әлеуметтік-педагогикалық құбылыс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Мәдени-жасампазды қызмет мәдениетті білім берудің құралымен сактаудан, таратудан, жаңғыртудан, дамытудан және білім беруді мәдениет адамын тәрбиеуге бағдарланудан тұрады. Әлеуметтіндіру қызметі адамның қоғамдық тіршілікке қалыпты енуіне қажетті жеке басылық менгеруі мен жаңғыртуын қамтамасыз етеді. Білім берудің адамгершілік қызметі адам экологиясын сактап, қалпына келтіруді, оның денелік және рухани деңсаулығын, тіршілік мәнін, жеке басы еріктігін, өнегелілігін қарастырады. Осылай аксиологиялық және антропологиялық тәсілдердің өзара тығыз байланысы айқындалады. Бұл әсіресе дene шынықтыру және спорт оқытушысын кәсіби-педагогикалық дайындауда маңызды, өйткені оның барысында спорттық педагогогтың педагогикалық құндылықтарды үзбей бірлікте түсінуді және кәсіби қызметте дene шынықтыру мен спорттың адамгершілік құндылықтарды жүзеге асырумен менгеруге дайындығы қалыптасады.

ЭДЕБИЕТ

1. *Ананьев Б.Г.* Психология педагогической оценки. Избранные психологические труды в 2-х т. – М.: Прогресс-Книга, 1980. – Т. 2. – С.128–265.
2. *Кузнецова Т.Н.* Формирование основ педагогической техники в процессе профессиональной подготовки будущего учителя: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Белгород, 1999. – 21 с.
3. *Шиянов Е.Н.* Теоретические основы гуманизации педагогического образования: автореф. дисс. ... докт. пед. наук: 13.00.01. – М., 1991. – 44 с.
4. *Сластенин В.А.* Высшее педагогическое образование России: традиции, проблемы, перспективы //Наука и школа. 1998. – №2. – С. 8–16.

Резюме

Аксиологический подход к профессионально-педагогической подготовки тренера-преподавателя позволяет рассматривать физкультурное образование как социально-педагогическое явление, выполняющее человекообразующие функции: гуманистическую, культурно-сози-дательную и функцию специализации.

Summary

Axiological approach to professional-pedagogical training of teacher-trainer allows us to consider physical training education as a socio-pedagogical phenomenon carrying human-forming functions: humanitarian, cultural-creative and function of specialization.